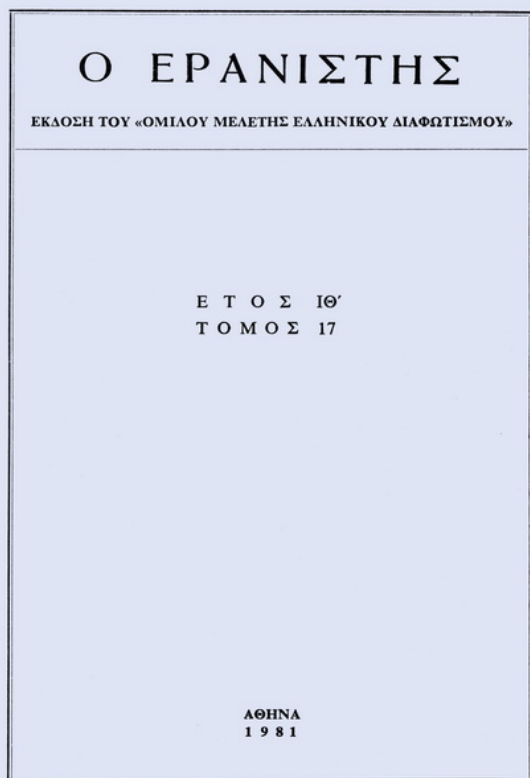

The Gleaner

Vol 17 (1981)

Βιβλιογραφικά τεκμήρια

Αλέξης Πολίτης

doi: [10.12681/er.319](https://doi.org/10.12681/er.319)

To cite this article:

Πολίτης Α. (1981). Βιβλιογραφικά τεκμήρια. *The Gleaner*, 17, 274–277. <https://doi.org/10.12681/er.319>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ

Κάποιες αναζητήσεις βιβλιολογικές με έφεραν μπροστά σ' έναν μικρό σύμμικτο τόμο, στη ράχη του οποίου ο βιβλιοδέτης —δέσιμο των αρχών του 19ου αιώνα— είχε σημειώσει: *opuscules grecs*.

Το βιβλιαράκι βρίσκεται σήμερα στη βιβλιοθήκη του Institut de France στο Παρίσι [έπίσημα R 157****], και ίσως προέρχεται από τη βιβλιοθήκη του Fauriel· πάντως δεν φέρει κανένα σημάδι —κτητορικό σημείωμα, παρασελίδες σημειώσεις, ή τιμή βιβλιοπωλείου— μονάχα τη σφραγίδα του Institut de France.

Ο τόμος αυτός περιέχει επτά νεοελληνικές «φυλλάδες»· οι τέσσερις μās είναι άγνωστες βιβλιογραφικά: πρόκειται για τὰ ἐξῆς ἔργα.

— *Ιστορία του βασιλέως της Σκότηας*. ., Βενετία, Γλυκής, 1817.

— *Ιστορία διὰ στίχων ἀπλῶν*. . . του Στανράκη, Βενετία, Θεοδοσίου, 1806.

— *Γαδάρον Λύκων καὶ ἀλονιποῦς διήγησις ὥρατα*, Βενετία, Γλυκής, 1818.

— *ΝΕΑ Γ' ΣΤΟΡΙΑ Α' ΘΕ' ΣΘΗ ΚΥΘΗΡΕ' ΟΥ*. *Νεωστὶ μεταφρασθεῖσα εἰς κοινὴν γλῶσσαν Ε' Ν ΤΗ ΝΗ' ΣΩ ΚΕΦΑΛΗΝ' ΑΣ*. *Νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα καὶ μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα*. [τυπογραφικὸ κόσμημα] *Ε' ΝΕ-ΤΙ' ΗΣΙ*, ἀριθ'. *Παρά Α' ντωνίφ τῷ Βόρτολι*. 1749. *CON LICENZA DE' SUPERIORI*.

[8ο μικρό, 48 σελ. Διαστάσεις σελίδας 20,5×13,5 λίγο ξαχρισμένες].

Το τελευταῖο αὐτὸ μās ἦταν καὶ ὡς τίτλος ἔμμεσα μόνο γνωστός· πρώτη φορά ἐπισημαίνεται ἀντίτυπο (βλ. σχετικὴ μνεία καὶ βιβλιογραφία στὸ 'Αλέξης Πολίτης, *Κατάλοιπα Fauriel καὶ Brunet de Presle*, Ἀθήνα 1980, 38). Καινούριο λοιπόν, ἡ καλύτερα, ἀθησαύριστο ἔργο τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας· τοῦ ἀξίζει εὐρύτερη παρουσίαση, τὴν ὁποία καὶ ἐτοιμάζω. "Ὅσο γιὰ τὰ ἄλλα τρία, βιβλιογραφοῦνται ἀναλυτικὰ ἀπὸ τὸν Φίλ. Ἡλιοῦ, «Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863», πού θὰ ἀποτελέσουν τὸν ἀρ. 4 τῶν *Τετραδίων Ἑργασίας* τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν.

Ο τόμος μας συμπληρώνεται με τρία ἀκόμη φυλλάδια· αὐτὰ γνωστά. Μολονό-τι ἡ σειρά με τὴν ὁποία βιβλιοδετοῦνται μοῦ φαίνεται συμπτωματικὴ, τὴ σημειῶνω: Πρῶτα ἡ *Ιστορία τοῦ βασιλέως τῆς Σκότηας*, ἔπειτα ἡ *Ιστορία τῆς ἐβραιοπούλας τῆς Μαρκάδας* (ΓΜ 709), τρίτη ἡ *Ιστορία Στανράκη*, τέταρτη ἡ *Φυλλάδα τοῦ Γαδά-ρον*, πέμπτη ἡ *Ιστορία τοῦ Ἑμπερίου*, Βόρτολης 1779 (Legr. 18ος, ἀρ. 760), ἕκτη ἡ *Ἀπολλωνίου τοῦ ἐν Τύρῳ ριμάδα*, Θεοδοσίου 1805 (ΓΜ 315), καὶ τελευταία ἡ *Ιστορία τοῦ Ἀθέσθη*.

Ο ἐμπλουτισμὸς τοῦ σώματος τῆς ἐλληνικῆς βιβλιογραφίας εἶναι βέβαια πάν-τα εὐπρόσδεκτος· ὥστόσο νομίζω πὼς βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ πῶς σημαντικὸ τεκ-μήριο: ἀπὸ μία μὴ συνειδητὴ συναγωγὴ φυλλαδίων, τὰ τέσσερα ἀπὸ τὰ ἐπτά παρου-σιάζονται ἄγνωστα. Μποροῦμε λοιπόν νὰ στηρίξουμε, ἀκόμα μιὰ φορά, τὴν ὑπόθεση ὅτι τὰ βιβλιογραφικά μας κενὰ, προκειμένου ἰδίως γιὰ ἔντυπα πού προορίζονταν γιὰ λαϊκὴ κυκλοφορία, εἶναι πολλὰ —ἴσως καὶ πῶς πολλὰ ἀπὸ τὰ καταγεγραμμένα. Θέλοντας λοιπόν νὰ γνωρίσουμε τὴ συνολικὴ βιβλιακὴ παραγωγὴ, δὲν πρέπει νὰ μās ἀρκεῖ ἡ ἀναδίφηση βιβλιοθηκῶν· ὅσο κι ἂν πλουτίζουμε διαρκῶς τὰ δεδομένα, εἶναι ἀμφίβολο ἂν θὰ πλησιάσουμε τὴς πραγματικότητες. Ἀντίθετα, μία λογικὴ πού θὰ στηρίζεται περισσότερο σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ τεκμήρια, καὶ θὰ προσπαθεῖ νὰ τὰ προβάλει ἀνα-

λογικά —ἀναφέρομαι ἐδῶ στὶς σκέψεις ποὺ διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ἡλιοῦ στὴν ἀνακοίνωσή του «Ἱστορία τῶν νοοτροπιῶν καὶ ἱστορία τοῦ βιβλίου. Μεθοδολογικά προβλήματα», ποὺ ἔγινε στὶς 22 Μαρτίου 1978 στὴν Ἑταιρεία Μελέτης τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ— ἔχει πῶς πολλές πιθανότητες νὰ προσεγγίσει πρὸς τὴν ἀκρίβεια.

Οἱ δύο τελευταῖες σελίδες τοῦ Ἀθέσθη παρέχουν ἓνα ἀκόμα βιβλιογραφικὸ τεκμήριο: ἔναν ἀγνωστὸ μας κατάλογο τοῦ Βόρτολη γιὰ τὸ 1749. Οἱ κατάλογοι αὐτοὶ προστίθενται συνήθως ὅταν περισσεύουν μία ἢ δύο σελίδες γιὰ νὰ κλείσει τὸ τυπογραφικὸ· τέτοια εἶναι καὶ ἡ περίπτωσή μας· τὸ κείμενο σταματᾷ στὴ σελ. 46· οἱ σελ. 47 καὶ 48 ἦταν λοιπὸν πρόσφορες.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Τῶν βιβλίων Ἀντωνίου τοῦ Βόρτολη.

1	Ἀ'λεξάνδρου τοῦ Μακεδόνης	Λιτρ.	:16
2	Ἀ'πόκοπος ὠφέλιμος κατὰ πολλὰ διὰ τοὺς κοπιασμένους		: 5
3	Βίος Δημητρίου Βασιλέως Μοσκοβίας		: 5
4	Βίος Αἰσώπου εἰς ἀπλὴν φράσιν		:12
5	Βίος, καὶ Μῦθοι Αἰσώπου Γραικολατῖνοι		2:10
6	Βοσκοποῦλα, ἡ εὐμορφη		: 4
7	Γαῖδαρον, Λύκου, καὶ Ἀ'λουποῦς		: 4
8	Γένος, καὶ κατορθώματα Πέτρου Αὐτοκράτορος πάσης Ρ'ωσσίας		3:10
9	Διάνησις περὶ Φύσεως, καὶ Γδιωμάτων Ζώων		:12
10	Διδασκαλία Χριστιανικῇ		: 4
11	Διήγησις τῆς Κρήτης		2:10
12	Ε'βδομαδευχάριον, ᾗτοι Προσευχαι διὰ κάθε ἡμέραν τῆς Ε'βδομάδος		:10
13	Ε'ρβᾶν διάλογος μετὰ τοῦ Ἀ'γίου Γρηγεντίου. Προσέτι ὁ Βίος τῆς Ἀ'γίας Μαρίνης, καὶ ἕτερα		2:10
14	Ε'ρωτόκριτος		3:
15	Ε'ρωφίλη, Τραγωδία.		1:
16	Εἰχαὶ τοῦ Λυχνικοῦ, καὶ τοῦ Ο'ρθρου		: 4
17	Ζυγόμετρον, ᾗτοι τὰ Ζύγια, καὶ Μέτρα		: 5
18	Η'μερολόγιον τοῦ ἔτους 1750.		: 3
19	Θυσία τοῦ Ἀ'βραὰμ		:10
20	Γ'στορία Η'μπερίου, Υἱοῦ τῶν Βασιλέων τῆς Προβέντζας		: 6
21	Γ'στορία Μωρέως		:16
22	Γ'στορία τῆς Σκότζιας		: 4
23	Γ'στορία Νέα Ἀθέσθη Κυθηρέου		:10
24	Κατάνυξις Μπουνιαλῇ διὰ στίχων		: 8
25	Λιτὴ Ναυτικὴ		: 4
26	Μιχαήλ Βοεβόδας		:16
27	Μῦθοι Αἰσώπου εἰς κοινὴν γλῶσσαν		:12
28	Νέος Θησανρὸς		5:10
29	Οἶκοι τῆς Θεοτόκου εἰς Ε'λληνικὴν, καὶ ἀπλὴν φράσιν		:10
30	Παιδαγωγία		: 2

31	<i>Πνευματικός Ιατὴρ</i>	:15
32	<i>Προσκυνητάριον τῆς ἁγίας Πόλεως Γερουσαλήμ</i>	1:10
33	<i>Ρῆτορική Σκούφου</i>	2:10
34	<i>Συντίπα τοῦ Φιλοσόφου</i>	:15
35	<i>Ταρίφα με ταῖς πόσταις, καὶ πρακτικὴ τῶν Λογαριασμῶν</i>	:12
36	<i>Τύχαι Τηλεμάχου Υἱοῦ τοῦ Ὀδυσσεως, εἰς Βιβλία Δέκα</i>	4:10
37	<i>Φυλακτῆριον τῆς ψυχῆς</i>	: 8

[Πρόσθεσα, ἀριστερὰ τοῦ καταλόγου, τὴν αὐξουσα ἀρίθμηση].

Τὰ βιβλία ποὺ ἀναγράφονται εἶναι γνωστὰ ὡς τίτλοι (βλ. τὶς ἀντίστοιχες ταυτίσεις στὸν κατάλογο τοῦ Σάρρου-Βόρτολη 1720 ποὺ κάνει ὁ Ἡλιού, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Α'*, Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ E. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot, Ἀθήνα 1973, 143 κέ., καθὼς καὶ τὰ ὅσα σχόλια ἀκολουθοῦν σχετικὰ με τοὺς καταλόγους, ἀκόμη τὴν ὑποσ. 13 τῆς σελ. 155, ὅπου ἀναγγέλλεται ἡ συνολικὴ ἐκδοση καὶ ἀξιοποίηση τῶν καταλόγων). Σημειῶνω, γιὰ ὅσα δὲν περιλαμβάνει ὁ κατάλογος τοῦ 1720 —οἱ μεταγενέστεροι δὲν ἔχουν σχολιαστεί— τὶς πλησιέστερες ἐκδόσεις· συχνὰ ἡ χρονικὴ ἀπόσταση πὼς μεσολαβεῖ ἄγνωστη ἐκδοση. 2 1721, Legr. 18ος, ἀρ. 133. 4 Λανθάνει, πβ. Ἡλιού, ὁ.π., 145 καὶ 219. 8 1737, Legr. 18ος, ἀρ. 237. 16 1747., Λαδᾶς - Χατζηδῆμος, Α' ἀρ. 48. 17 1746, Ἡλιού, ὁ.π., ἀβιβλ. ἀρ. 168. 18 βλ. πρὸ κάτω. 21 1739, Ἡλιού, ὁ.π., ἀβιβλ. 159. 25 1738, Legr. 18ος, ἀρ. 257. 33 1681, Legr. 17ος, II, ἀρ. 566. 36 1742, Legr. 18ος, ἀρ. 299. 37 1743, Legr. 18ος, ἀρ. 310). Προστίθεται ὡστόσο κάτι σημαντικόν, οἱ τιμὲς κάθε βιβλίου· πρόκειται γιὰ τὸν παλαιότερο ἐντυπο κατάλογο ποὺ φέρει τὸ στοιχεῖο αὐτό, ὁ ἐπόμενος γνωστὸς εἶναι τὸ 1798, τοῦ Γλυκῆ (βλ. Λαδᾶς-Χατζηδῆμος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, 147· πβ. ὅμως χειρόγραφο κατάλογο τοῦ Γλυκῆ, τοῦ 1713 ἐκεῖνον, ποὺ δημοσιεύει ἡ Εὐτυχία Δ. Λιάτα, «Εἰδήσεις γιὰ τὴν κίνηση τοῦ ἐλληνικοῦ βιβλίου στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα», *Ὁ Ἑρανιστής*, 14, 1977, 30-34: ἐκεῖ ἔχουμε καὶ τὶς τιμὲς).

Ὁ ἀριθμὸς 18, *Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1750*, μᾶς προσφέρει ἕνα καινούριο δεδομένο γιὰ τὴν κυκλοφορίαν τῶν «Ἡμερολογίων»· δὲν εἶχαμε μνεῖα παλαιότερη τοῦ 1755, τὸ ὅριο λοιπὸν μετατοπίζεται τώρα μιὰ πενταετία (βλ. τὰ ὅσα σημειώνει ὁ Φ. Ἡλιού, ὁ.π., ὅπου οἱ διάσπαρτες βιβλιογραφικὲς — καὶ ἄλλες — προσεγγίσεις ἐντοπίζονται ἀπὸ τὸ εὐρετήριο).

Ἄς προσθέσω, τέλος, μιὰ καὶ ὁ λόγος γιὰ σύμμικτους τόμους, μιὰν ἄλλου τύπου μαρτυρία: ἕνας τέτοιος τόμος, ποὺ ἀγοράστηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸ KNE/EIE (ἀρ. 16866) περιλαμβάνει τὰ ἀκόλουθα βιβλία:

— *Ἰταλοελληνικά, ἥτοι κριτικὴ πραγματεία*... ὑπὸ Σ. Ζαμπελίου, Ἀθήνα 1864 (Legr. Ion. 2428).

— *Χρονογραφία περὶ τῆς καταγωγῆς*... Στεφανοπούλων, ... ὑπὸ Γ. Γ. Παπαδοπούλου, Ἀθήνα 1865.

— *Παράρτημα τῆς Νέας Ἐπταλόφου. Ἡ ἡρώς σωματοφύλαξ*... τῆς comtesse Dash, Κωνσταντινούπολη 1866.

— *Κλαβίριος, τραγῳδία*... τοῦ Goethe, μεταφρασθεῖσα... ὑπὸ Ἀγγέλου Σ. Βλάχου, Ἀθήνα 1867.

— Τὸ Μοναστήριον τῶν Θεοφανείων ὑπὸ... Γοβινώ. Μετάφρασις ὑπὸ Σ. Η., Ἀθήνα 1867.

— Ἡ φιλόρεσκος γυνή... τοῦ Ἰταλοῦ Νόττα. Ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ι. Δε-Κιγάλλα, Ἀθήνα 1869.

Μὲ βάση τις ἐνδείξεις ποὺ παρέχει τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία, καὶ τῇ βιβλιογραφικῇ παρουσίᾳ τοῦ πρώτου, ὁδηγεῖται κανεὶς στὴν ἀντίληψιν ὅτι ἔχει νὰ κάνει μὲ μιὰ συρραφὴ ἄσχετων μεταξὺ τους βιβλίων: ἡ πείρα μᾶς ἔχει διδάξει ὅτι κάτι τέτοιον ἀποτελοῦσε συνηθισμένη πρακτικὴ. Δὲν πρόκειται ὡστόσο γι' αὐτό· ἀντίθετα ὁ παλαιὸς κάτοχος βιβλιοδέτησε μαζὶ τὰ παραρτήματα 17, 18, 21, 22, 24 τοῦ περιοδικοῦ Πανδώρα, καθὼς καὶ ἕνα ἀκόμα παράρτημα τῆς Νέας Ἑπιτάλῳφου ὅπως διαπιστώνω ἀπὸ τὸ «Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, Α' Ἐφημερίδες ἑλληνικαί, Β' Περιοδικὰ ἑλληνικὰ», Ἀθήνα 1900, 89. Ἐνα ἀκόμα τεκμήριον ὅτι οἱ σύμμικτοι τόμοι κρύβουν συχνὰ κάποια δική τους λογικὴ· αὐτὸ ποὺ λέμε τυχαῖο δὲν εἶναι συνήθως παρὰ κάποιοι συνδυασμοὶ ποὺ ἀγνοοῦμε.

Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν Ε.Ι.Ε.

Ἀλέξης Πολίτης

ΑΛΛΟ ΕΝΑ ΕΝΤΥΠΟ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΚΥΔΩΝΙΩΝ

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐντύπων ποὺ γνωρίζουμε ὅτι τυπώθηκαν στὴν «Τυπογραφία τῆς Σχολῆς» τῶν Κυδωνιῶν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Τόμπρα παραμένει πάντα ἐξαιρετικὰ περιορισμένος· ἔτσι ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασία κάθε νέος τίτλος ποὺ ἔρχεται νὰ αὐξήσει τὸ ποσοστὸ παραγωγῆς τῆς κυδωνιάτικης τυπογραφίας καὶ παρουσιάζει ἀνάλογο ἐνδιαφέρον ἡ αὐτοτελὴς παρουσιάσῃ του.

Στὸν Δ' τόμο, σ. 212, τοῦ ἔργου *Mytilena Sacra* ποὺ ἐκδίδει ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης Ἰάκωβος Κλεομβρότου, ἀναφέρεται ὅτι στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Βλασίου, στὸ χωριὸ Πλακάδος τῆς Γέρας, ὑπάρχουν δύο ἀντίτυπα μιᾶς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Βλασίου, τυπωμένης στὴς Κυδωνίες. Πρόσφατη ἐπιτόπια ἔρευνα ἐπιβεβαίωσε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται γιὰ ἀβιβλιογράφητο ἐντυπο τῆς τυπογραφίας τῶν Κυδωνιῶν. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς ἀκολουθίας εἶναι:

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΒΛΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ. Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ Χατζῆ Παρασκευᾶ Χ. Κυριάκου, τοῦ ἀπὸ χωρίον Πλακάδων κατὰ τὴν Ἱερὰν (τὸ νῦν Γέρα) ἐν τῇ νήσῳ Λέσβῳ. α.ω.κ. Ἐν ΚΥΔΩΝΙΑΙΣ. 1820 Ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῆς τῶν Κυδωνιῶν Σχολῆς, παρὰ Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως.

8ο, σ. 32.

Ἀπὸ τὴς πληροφορίας ποὺ μᾶς δίνει ὁ τίτλος τῆς ἀκολουθίας φαίνεται πὼς δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ἀντίτυπά της σώθηκαν στὴν ἐκκλησίᾳ αὐτῇ: ὁ ἅγιος στὸν ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένη, ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ χορηγοῦ τοῦ βιβλίου καὶ ἡ συνεχὴς χρησιμοποίησιν τῶν ἀντιτύπων, γιὰ λειτουργικοὺς σκοποὺς, κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου (3 Φεβρουαρίου) εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ συνέβαλαν στὴν διάσωσιν τοῦ ἐντύπου.

Σημειῶνω, ὅτι μὲ τὴν ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βλασίου εἶναι συσταχωμένη, καὶ στὰ δύο σωζόμενα ἀντίτυπα, χειρόγραφη ἀκολουθία τῆς ἁγίας Βαρβάρας· ὁ ἀντιγρα-